

Izvorni naučni rad

UDK 821.163.4.09-31(497.16)

Sofija KALEZIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

pgstudio@t-com.me

CRNOGORSKA TRILOGIJA DRAGANA NIKOLIĆA

Dragan Nikolić (Ozrinići, Nikšić, 1933 – Skoplje, 2006) je bio profesor književnosti, a od 1960. godine bavio se novinarstvom kao dopisnik *Borbe* iz Skoplja, a zatim urednik *Naše borbe* do njenog ukidanja. Bio je član Matice crnogorske, Društva nezavisnih crnogorskih književnika, Crnogorskog PEN centra i Savjeta Pokreta za nezavisnu evropsku Crnu Goru. Publicistikom se počeo baviti u Beogradu, a potom je radni angažman nastavio u Skoplju. Nikolić je bio dopisnik više televizijskih i novinskih kuća na teritoriji bivše Jugoslavije. Do kraja života je bio kolumnista *Utrinskog vesnika*.

Živko Nikolić, jedan od najpoznatijih južnoslovenskih scenarista i režisera (*Jovana Lukina* 1979, *Smrt gospodina Goluže* 1982, *Čudo neviđeno* 1984, itd.) je na izuzetno kreativan način uspio da prenese atmosferu iz ove trilogije u svoje kultne filmove i serijale (*Đekna još nije umrla a ka' će ne znamo* 1988, *Oriđinali* 1995). Dragan je bio koscenarista filmova sa tematikom iz crnogorskog života, zajedno sa bratom Živkom (*Lepota poroka* 1986, *U ime naroda* 1987, *Iskušavanje đavola* 1989. i *Ukleti brod* 1991). U radu „*Crnogorska trilogija*“ *Dragana Nikolića*, autorka Sofija Kalezić pruža kritičko-analitički osvrt na tri romana koja su označila osnovu Nikolićevog romansijerskog opusa: *Dim*, *Kuće* i *Ulište*, koje je izdala „Matica crnogorska“ u Podgorici, 2009. godine.

Ključne riječi: *romani, modernost, inovacija, tradicija, trauma, književnost, trilogija*

Dragan Nikolić rođen je 1933. godine u Ozrinićima pored Nikšića. Nakon završene gimnazije u Nikšiću, diplomirao je na studiju Jugoslovenske književnosti i srpskohrvatskog jezika, na Univerzitetu u Beogradu. Slijedeći sudbinu najvećeg dijela crnogorske inteligencije, ostvarivao se u novinarskoj oblasti i publicistici u Beogradu, a zatim nekoliko decenija u Skoplju. Književne radove je objavljivao kod crnogorskih izdavača, budući da su njegove

knjige duboko inspirisane sudbinom Crne Gore. Objavio je romane *Spasenja*, *Dim*, *Kuće* i *Ulište*, koji su publikovani u nekadašnjem Titogradu.

Nikolić je počeo da objavljuje sredinom šezdesetih godina XX vijeka u *Omladinskom pokretu*, *Susretima*, *Stvaranju*, *Vidicima* i *Pobjedi*, a njegova proza prevedena je na makedonski jezik. Prvi kratki roman *Spasenja* objavio je 1968. godine u izdanju „Grafičkog zavoda“. Slijedio je roman *Dim* kod istog izdavača, *Kuće* (IP „Pobjeda“, 1976) sa obimnim predgovorom dr Miodraga Drugovca, koji je uvršten u antologijski izbor *Sto romana književnosti jugoslovenskih naroda* („Mladost“, Zagreb, 1982).

Konačnu verziju svoje *Crnogorske trilogije* Nikolić je mjesec dana prije smrti predao „Matici crnogorskoj“ iz Podgorice, koja je 2009. godine objavila luksuzno opremljeno izdanje romana *Kuće*, *Ulište* i *Dim* (urednik i priređivač – Branko Banjević, za izdavača – Marko Špadijer). Iako nedovoljno proučeno, romansijersko djelo Dragana Nikolića predstavlja nezaobilaznu vrijednost u savremenoj crnogorskoj književnosti.

U novinskim tekstovima uvijek je polazio od principa slobode življenja, slobode izražavanja i nacionalne ravnopravnosti. Lišen česte novinarske površnosti, on je posjedovao impozantan stepen kulture i britkost izraza, svoje novinarske tekstove oblikujući u male studije. Riječ je o politički i kulturno orijentisanim esejima iza kojih stoji detaljna obaviještenost i odraz opšte kulture. Obilježje Nikolićeve proze predstavlja umjetnički pouzdan, poetički eksplikativan iskaz.

„Među najznačajnije crnogorske, a po užem zavičaju nikšićke stvaraoce, bez i malo ograda, pripadaju tri, na žalost danas pokojna ozrinička Nikolića: braća Dragan i Živko i pjesnik Vito“, Rajko Cerović piše o najznačajnijim stvaraocima iz Nikšića koji su po kvalitetu djela uveliko prevazišli regionalne, ulazeći u južnoslovenske i evropske umjetničke okvire. „Njima se, opet, porijeklom iz Ozrinića pridružuje jedan od najsuptilnijih pjesnika crnogorskog jezičkog izraza, takođe preminuli Gojko Janjušević. Svima im je Nikšić, pored nesumnjive univerzalnosti njihovog djela, predstavljao ne samo najdublju inspiraciju i usud, nego i onu stvaralačku poziciju odakle se obimno grana njihov umjetnički svijet, uvijek prepoznatljiv daleko izvan prostora i vlastitog zavičaja i Crne Gore“ (Cerović, 2014: 99).

Cerović se u tekstu *Sugestivni tumač nacionalnih trauma – Povodom književnog stvaralaštva Dragana Nikolića* istovremeno osvrće na razloge smanjene recepcije Nikolićevog djela, uočavajući da je Živko, zahvaljujući univerzalnoj prirodi filmskog medija, gotovo planetarno poznat i cijenjen, Vito – svojom neponovljivom ličnom sudbinom, i od generacija prihvaćenim lirskim izrazom, dok Nikolić neopravdano manje poznat u svom crnogorskom zavičaju.

Književno stvaralaštvo Dragana Nikolića inspirisano je sudbinom Crne Gore i u najvećoj mjeri, usljed specifičnosti tema i motiva, namijenjeno domaćoj književnoj publici. Likovi romaneskne trilogije, i pored toga što su na uspješan način individualisani, u suštini su nemoćni potomci velike tradicije koja iracionalno upravlja njihovim sudbinama. „To nije epski, već bi se moglo reći lirski pripovjedač“, Gajo Peleš piše o opštim stilskim karakteristikama jugoslovenskog romana poslijeratnog perioda, koji bi se mogli odnositi i na Nikolićevu prozu. „Pojavnost ne promatra epskom objektivnošću, nego „zaslijepljenošću“ liričara koji uočava samo jedan vid egzistencije i čini od njega cjelovitu romansijsku stvarnost“ (Peleš, 1966: 66).

Već sa prvim ostvarenjem *Spasenja* (1968) Nikolić preuzima model tradicionalnog romana crnogorske motivike, sa vidnim stepenom modernizacije oblikovnog postupka, Tragične trenutke sudbine naroda on prikazuje putem brojnih epskih, ali i sentimentalno intoniranih epizoda. U svim djelima Dragana Nikolića „progovara“ crnogorski pejzaž, ali na način različit nego što je to slučaj sa djelima naših realista ili neorealista. Pejzaž, kao i ostali strukturni elementi njegove umjetnosti, potenciran je prisustvom čovjeka u njemu i ude-sa ljudskog opstanka. Roman *Spasenja* nije svoje mjesto našao u *Crnogorskoj trilogiji*, koju je priredio sam autor, između ostalog i iz razloga što njegova fabulativno-predmetna i motivska ravan čini siže romana *Kuće*.

U književnoj kritici, i pored afirmativnih sudova o njegovom romanesknom prvijencu, primjećivano je da izvjesna spisateljska naivnost ide uporedo sa umjetnički zrelim opisima, a da njegova sintaksa posjeduje uspjele trenutke i padove. Koristeći se inventivnom kombinacijom temporalno-asocijativnog fabuliranja, pisac pokazuje sposobnost u komponovanju dijaloga, povezivanju epizoda različitih značenjskih nivoa i vještinom psihološkog nijansiranja junaka.

Književno djelo Dragana Nikolića opravdava misao Aleksandra Flaker-a koji, u raspravi posvećenoj otvorenosti romaneskne tipologije, navodi da „kanon romana kao književne vrste možda je češće nego bilo koji drugi sposoban da se preparodira ili preinači“ (Flaker, 1979: 155). Strukturno otvoreni romani moderne literature predstavljaju negaciju dotadašnjeg modela pisanja i potvrdu njegovog preinačenja. Ovako oblikovana djela nerijetko sadrže načela implicitne poetike osmišljena kroz latentno ispoljenu raspravu posvećenu stereotipima tradicionalnih oblika života.

Borislav Jovanović konstatuje da „najnoviji crnogorski roman nov je svakako ne samo kalendarski, već i po onome što donosi. U njemu se očituje sve što je ukupna crnogorska literatura ovoga doba dosegla u osvajanju novoga stila, nove tekstualnosti. Ako je došlo do literarnih raskida u vremenu koje je u fokusu ove teme, onda se to najbolje detektuje u ovom žanru kao,

nesporno, najreprezentativnijem identifikatoru književnosti. Zato govoriti o crnogorskoj književnosti s kraja prošlog i početka ovoga vijeka znači, prije svega, govoriti o romanesknoj produkciji, što će pokazati ne samo teorijske opservacije“ (Jovanović, 2010: 71).

U nastavku teksta Jovanović iskazuje misao da savremeni crnogorski roman konstituše ovu književnost koja definitivno ne zaostaje za evropskim literarnim mogućnostima. On smatra da smo sa ovim romanom dobili raznovrsnost poetika, odnosno autopoetika, proznih strategija i tematsku različitost, te da su neke poetike i pripovjedačka rješenja dobili po prvi put svoju standardnu recepciju upravo u ovom periodu. S pojavom novog crnogorskog romana nestali su i posljednji refleksi socijalne literature, crno-bijelog portretisanja, stereotipnih pripovjedačkih formi, naglašene ideologije i autocenzure, koja je – kako Jovanović kaže parafrazirajući misao Danila Kiša – mnogo opasnija od same cenzure.

Roman *Kuće* prvo je objavljen u nastavcima u književnom časopisu *Stvaranje*. Pisac posebno naglašava svojevrstu opsesiju motivom kuće, koja ne predstavlja samo izraz tradicijom ustanovljene svijesti o kući kao objektu pod čijim okriljem živimo, već posjeduje neuporedivo šira značenja. Tako se problematika kuće emanira u vrlo širokom luku, koji asocira na mir, toplinu, zaštitu, porodično gnijezdo, ali i potrebu za opstankom kroz borbu sa sobom i drugima. Ovo djelo evocira život u njegovim širokim tokovima, predstavljajući vid genaološkog romana ili romana-freske.

Na epiloškoj granici romana umjetnički je predstavljen povratak glavnog junaka u zavičaj i njegova ljubav prema djevojci Ivanki, kojoj se protive otac Radosav i stric Nikola: „Voz usporeno diše na željezničkoj stanici. Još pet minuta i više nikad, nikad natrag. Kad sam iz našeg polja prije godinu dana u svijet otišao prvi put, u polju je bila jesen, obotavljena livada, nepožnjeveni i zreli urmetini, u suvim brdima oko polja crvenkasto lišće zanovijeti, u debelici dubovi sa umornim, u sebi zatvorenim, nepomičnim mislima. Dok sam odlazio, srce mi je drhtalo, gorjelo i ladilo se, kao da je i u radosti i u nesreći. Sa one strane Trubjele, zapadnog izlaza iz našeg polja, svijet je bogat, neizmjeran i nepoznat, u njemu ima svega što srce želi da ima. Ali ode, u ovom pjeskovitom polju, u kome više ima gladi nego ljeba, nalazi se moja kuća, jedina što ja imam“ (Nikolić, 2009: 7).

U romanu *Kuće* sublimiran je postupak dnevničkog zapisivanja i opisivanja usputnih detalja, u kojima se autor zadovoljava skiciranim likom ili napomenom o kakvom događaju prikazanom sa spoljne strane predmetne podloge djela. Time Nikolić prepušta čitaocu da te izdvojene, ponekad sasvim zasebne cjeline jedne duboko tragične priče, povezuje prema sopstvenim saznanjima i pretpostavkama, na asocijativan način kakav je uobičajen u mo-

dernoj poeziji. Ovo ostvarenje sadrži karakteristike društvenog, porodičnog i ljubavnog romana, kao i romana vremena i prostora, sa izrazitom dominacijom modernizacije oblikovnog postupka koja je nerijetko izvedena u bulatovićevskom maniru.

U lavirintima književne umjetnosti, ovi tekstovi postaju putokazi koji interpretatora upućuju u tumačenje djela kao dokumenta koji svjedoči o duhu pisca i kulturno-tradicijskih pretpostavki pod kojima se formirao. Veza između teksta i autora upućuje da je riječ o udvajanju ličnog i znakovnog pisma – stvaralački čin je razglobljen, a piščevom pomoću razotkriva se i ogoljava proces čiji je završni čin umjetničko djelo. Glavni junaci Nikolićeve romaneskne trilogije su Crna Gora i njena dvadesetovjekovna istorija, koja nemilosrdno pritiska ljude, namećući im velike odgovornosti kojima oni često nijesu dorasli.

Dramski naboj u romanu *Kuće* realizovan je na životno uvjerljiv način, a junaci ne ispoljavaju bol eksplicitno, već su često povučeni u nutrinu sopstvene patnje. Ono što je posebno moderno u Nikolićevom djelu jeste pojava unutrašnjeg monologa, što usložnjava i nadograđuje oblikovno-strukturni princip njegovih ostvarenja.

Moralna dimenzija djela proizilazi iz čitaočevog saznanja o čistilištu kroz koje je prolazio crnogorski čovjek, a bolni tragovi naslijeđeni u svijesti generacija pretakali su se u dio njegovog nacionalnog bića. Kult čojstva povezan je sa kultom ognjišta, kao jednim od osnovnih životnih načela, koji kroz istoriju doživljava vlastite preobražaje. Junaci djela – Radosav, Aleksa, Raič i drugi, bore se sa etičkim normama kao sa teretom preuzetim iz prošlosti predaka, koje govore da je čovjek bez kuće kao slamka na vjetru. Narator ističe da je Radosav pamet izgubio, a da njegova djeca ne drže do starih vremena, niti mare za čojstvo predaka, već odlaze u svijet kao „izgubljenici“. Sa propadanjem viteške i guslarske crnogorske generacije, sukob je neizbježan. Završni dio porodične drame ostvaren je u još jednoj varijanti sa motivom kuće u središtu, kao svetinjom koja je uveliko počela da gubi od nekadašnjeg sjaja.

„Kroz lirski rafinovan izraz“, navodi Dragan Radulović, „pisac nizom umjetničkih sredstava izgrađuje čitaočevu predstavu o različitim istinama njenih stanovnika, značaju i poeziji kuće, ali i njenom porazu pred novim vremenima. Između ova dva polariteta nalazi se pripovjedač kao zagovornik originalne filozofije čovjeka iz naroda, čija je riječ glasna i strastveno angažovana. Pri kraju romana narator konstatuje da bez kuće čovjek nosi unutrašnju pustinju kroz pustinju svijeta, jer ko dira u kuće, dira u zjenicu oka, u srce – kuće traže živote, a životima su neophodne kuće“ (Radulović, 2013: 246).

Kod Nikolića je razilaženje između tendencija i ostvarivosti želja junaka neminovno i ono je često dato kroz elemente esejističkog postupka, ofor-

mljenog koloritnim jezikom, temeljenom na folklornim obrascima umjetničke imaginacije. Piščevo ukupno romaneskno djelo time ostvaruje zaokružen luk, sublimirajući raznovrsnu motiviku iz domena istorije, etnologije, politike, sociologije i mitologije, prilagođene logici, načinu razmišljanja i stavu prema životu crnogorskog čovjeka.

Probleme postavljene u prethodnom romanu Nikolić će razraditi u ostvarenju *Ulište*, pisanom takođe u prvom licu, u kojem glavni junak traga za smislom života, prateći sopstveni osjećaj i intuiciju, međutim, kao i brojne prethodne junake, na tom putu pritiska ga istorija i kolektivni duh. Književni lik je zagledan u budućnost, kao i u pojedinosti koje se nalaze u suprotnosti sa istorijom i tradicijom. Osoba koja nastoji da prevaziđe naslijeđene navike i običaje predaka, na ovom problematičnom pravcu često gubi, ali i nalazi sebe.

Odlazak od kuće i ulišta sa jedne strane predstavlja pobunu, a sa druge naivno traganje za smislom i obećanom zemljom. Životni put tako oformljenog lika ujedno predstavlja i potragu za ravnotežom, uspjehom i samorealizacijom. Iskustvo na tom putu donosi saznanja da je cilj nedostižan, postoji samo traganje u kojem se vremena i prostori miješaju, gubi se kontinuitet, nema reda koji možda nikada nije ni postojao, ljudske sile su nejake i na kraju čovjek ne može ni u šta biti siguran. Roman posjeduje mnoštvo digresija, od deskriptivno realističnih do onih koje sublimiraju elemente meditativne esejističnosti. Likovi su skicirani širokim stvaralačkim potezima i često se ispoljavaju putem dijaloga.

Za Nikolićev prozni postupak karakteristično je dnevničko zapisivanje, opisivanje uzgrednih detalja, što čini da romanesknu građu čitalac može povezivati putem asocijacija ili prema vlastitim životnim saznanjima na način kakav je uobičajen u modernoj poeziji: „Sve što traži učiniću, ali mi misli šapuću samo jedno ime: Slavjanka! Sve što traži činim. Opet moje misli isto ime šapuću. *Liči na tihu lastavicu koja odlijeće na slabom vjetru na tamni vjetar koji zvijezde razmješta na konjanika koji šume talasa nama se smrt bliži kao svjetlost, kao tama iz daljine se ljubimo... liči na tračak svjetlosti koji se u kapi rose razmješta liči na šumu koja u san bježi na konac rijeke koji se u kanjonu gubi na hor tica koga gasi prvo sunce na mene dok se gubim i ne nalazim na tamu svih naših glasova na sve čega nema na život koji nije ni pust ni uzaludan Slavjanka*“ (Nikolić, 2009: 117).

I pored tradicionalne tematike i njenom čestom izvrgavanju podsmijehu, po cjelokupnoj svojoj strukturi Nikolićevo djelo je netradicionalno. Na stranicama njegovih romana se stalno prepliću različiti pripovjedni planovi – racionalni i iracionalni, stvarnosni i fantazmagorijski, prošli i sadašnji. Po konstantnom prožimanju realnog i mitskog, njegov narativni postupak najbliži je magijskom realizmu.

Nikolićevo djelo je ponijelo i duboko dirnulo čitateljsku publiku i književnu kritiku, koja nije ostala ravnodušna pred prizorima oslikanim na njegovim stranicama: „Toliko *crnila* valjda nema ni kod jednog našeg pisca!“, pisao je Miodrag Drugovac. „Toliko ljudskih trauma, njihovih vučjih međusobnih odnosa, njihovih izokrenutih, na glavu postavljenih egzistencija, izdaja njih samih ili ideala humanizma, one opjevane i kod Crnogoraca toliko cijenjene osobine – čestitosti“ (Drugovac, 1979: 126). Osim unutrašnjeg monologa, na primjerima ovog romana javlja se i unutrašnji dijalog, kao rijedak i fragmentaran oblikovni postupak u našoj savremenoj prozi, koji sadrži stilsku dominaciju u epiloškim scenama ovog ostvarenja.

Poput svog brata Živka Nikolića, koji je slične idejne okosnice realizovao u filmskoj umjetnosti, mikroskopski analitično pisac prikazuje idejne i psihološke ponore romanesknih junaka, oblikujući ih često u karikaturalnom maniru kao bivše ljude. Roman je pisan u prvom licu, čime se kod čitaoca intenzivira dramatičnost radnje i uživljavanje u djelo. Neimenovani junak predstavlja neku vrstu proleterskog Prometeja, a njegova smrt metaforu opomene i simbol ljudske golgote.

Glavni junak je mladi čovjek koji je sticajem okolnosti upao u mrežu zla i ne može da se iz nje izvuču, pa se u kritici sa razlogom primjećivalo da predstavlja kombinaciju Don Kihota i Pjera Bezuhova: „Naše porodično stablo, iscertano na pergamentu, počinje sa vojvodom Grdanom, kao rodonačelnikom. Nikad niko nije to dokazao ni provjeravao, niti je ikad ikome to bilo toliko važno da u to posumnja. Rodonačelnici se ne biraju. Stablo se prvo širilo i granalo, i sve tako do prije osamdeset godina kada su počele grane da mu se suše i lome. Ja sam posljednji na stablu upisan, na njegovom kraju, sam. Sudbina roda je ista kao sudbina čovjeka: ima početak, uspon i kraj! Od sudbine, koja samu sebe upisuje u svačiji trag, nikuda se ne može pobjeći, zato niko u bjekstvo i ne vjeruje. Zaludu se kunu nebo i zemlja, kao i svaki čovjek, u svome tragu imaju zapis. Sve je u njemu sažeto – i prošlost i budućnost i grijeh i ispaštanje“ (Nikolić, 2009: 87).

Centralni lik romana je Neimenovani junak, osuđen na smrt zbog ubistva, razočarane i psihički rastrojene mlade osobe čiji je bezizlaz ispisan krupnim slovima na do vratku njegove tamničke ćelije. Tražeći brata Stevana koji je odavno preminuo, Neimenovanog junaka pisac vodi kroz radnju vješto se služeći simbolikom, do njegovog konačnog nestanka u epilogu. Nikolić uvodi lik Lazara Ivanovića, zaslužnog borca i jedne od najuticajnijih ličnosti nakon Revolucije, kojeg naziva utvarom sa ljudskim likom.

„Ta utvara“, navodi Drugovac, „je u svim prelomnim trenucima; naše idejne, društvene i narodne istorije trijumfovala, ostavljajući za sobom Revoluciju, kolektivizaciju i Informbiro, da bi se najposlije pred samoupravljanjem

morala definitivno povući i kao sasvim odbačena, omrzuta i prezrena, zaputiti tragom sopstvenog bespuća, onakvog istog kojim je već prošao i čijem se kraju uveliko bližio Neimenovani junak. Crna, negativna ličnost, Lazar je tip skorojevića, nedoučenog đaka Revolucije: poslije trećeg, na njenom diplomskom ispitu, on je morao rastvoriti sve karte znanja, duše i savjesti“ (Drugovac, 1979: 124).

Nikolić je na umjetnički sugestivan način, preko Lazarevog lika, ostvario sliku raskola ideja Revolucije i otuđenja od njenih ideala, pokazujući da se i pozitivne ideje posredstvom ideološke i društvene zloupotrebe mogu preobraziti u vlastitu negaciju. Autor je detaljističkim manirom prikazao u ovom djelu pojave nepovjerenja, doušništva, potkazivanja, straha i nasilja svake vrste, demonstrirajući psihologiju kolektiva koji je konstantno držan „na uzdi“ i čija se svaka riječ mjeri.

Pisac dovodi čitaoca do jedne od osnovnih ideja u ovom djelu – dvostrukog morala i dvostrukih društvenih aršina, koji čine da i oni koji predstavljaju produženu ruku zloupotrebe vlasti, u epilogu postaju njene žrtve. Tako neobično uspostavljenom strukturom predstava ljudske golgote dobija na autentičnosti, a istorijska podloga i sudbine junaka prikazani su u uzročno-posljedičnim sponama. Upražnjavajući kreativni model hronološki-asocijativnog fabuliranja, pisac vješto psihološki nijansira svoje junake, pružajući upečatljivu sliku burnog poslijeratnog vremena.

„Don Kihot ili nešto drugo“, pri završetku ogleda o ovom Nikolićevom romanu konstatuje Drugovac, „Neimenovani junak je u svakom slučaju proleterski Prometej: njegova smrt je ona vatra kojom je on obasjao puteve ljudskog dostojanstva i ljubavi; njegova smrt je i ona vatra koja je metafora opomene i simbol čovjekove golgote... Tražeći istinu, tragajući za njenim volšebnim oblicima, lomatajući se od nemila do nedraga da bi iz same sudbine društva i svojih osvjedočenja iskopao njen blještavi dragulj, on se, taj čovjek, našao licem u lice sa hidrom vlasti i utvarom otuđenja, pa kanda i nije mogao drukčije: pucao je u njene nosioce i predstavnike“ (Drugovac, 1979: 126).

Na neobično reljefan način Nikolić je ostvario vjernu i umjetnički sugestivnu sliku raskola ideja Revolucije i otuđenja od njenih ideala, pokazujući da se u osnovi pozitivna nastojanja lako mogu izroditi u sopstvenu negaciju. Autor prikazuje psihologiju držanja ljudi „na uzdi“, vladanje njihovim sudbinama, bez obzira na to šta ih intimno pokreće – neizvjesnost sopstvene budućnosti ili borba za više položaje.

Milan Marković u tekstu *Modernizacija pripovjednog postupka u romanu „Ulište“ Dragana Nikolića* uočava da je „roman *Ulište* jedno od rijetkih književnih ostvarenja koje je i motivima i temama i simbolikom apsolutno usmjereno na proučavanje crnogorskoga mentaliteta u njegovoj složenosti i

ukupnosti. Vještom analizom različitih oblika kolektivne svijesti i njenih ideologija i utopija, Nikolić osvjetljuje naravi kako pojedinaca, tako i ukupne etnopsihološke zajednice kojoj oni pripadaju. Roman na taj način postaje kondenzator crnogorskog folklora i faktografsko svjedočanstvo njegove razgradnje od vremena kad se istorija stvarala“ (Marković, 2018: 396).

Posebnu vrijednost Nikolićeve proze predstavlja crnogorski jezik izuzetne čistote, koji pomaže raskoši nijansiranja junaka i njihovih relacija sa svijetom, koja se kreće od ironije do kritike porodičnog i društvenog života.

LITERATURA

Primarna

- Nikolić, D. (1968). *Spasenja*. Titograd: Grafički zavod.
- Nikolić, D. (2009). *Dim*. Podgorica: Matica crnogorska.
- Nikolić, D. (2009). *Kuće*. Podgorica: Matica crnogorska.
- Nikolić, D. (2009). *Ulište*. Podgorica: Matica crnogorska.

Sekundarna

- Cerović, R. (2014). *Sugestivni tumač nacionalnih trauma – Povodom književnog stvaralaštva Dragana Nikolića*, u knjizi istoimenog autora: *Eseji i rasprave – ogledi o pojavama i ličnostima od Ratkovića do Kovača*. Cetinje: Otvoreni kulturni forum, Podgorica: Pobjeda.
- Drugovac, M. (1979). *Crno na bijelom (Uz dva romana Dragana Nikolića)*, u knjizi istoimenog autora: *Riječ kao sudbina*. Titograd: NIO Pobjeda.
- Flaker, A. (1979). *O tipologiji romana*, u zborniku *Moderna teorija romana* (grupa autora). Beograd: Nolit.
- Jovanović, B. (2010). „Najnoviji crnogorski roman: dekonstrukcija, autopoetika, diskontinuitet (Preusmjeravanje diskursa)“, u zborniku radova: *Nova crnogorska književnost* (priređio B. Jovanović). Cetinje: Plima.
- Marković, M. (2018). „Modernizacija pripovjednog postupka u romanu „Ulište“ Dragana Nikolića“, u: *Matica – časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu*, br. 76, godina XIX. Cetinje: Matica crnogorska.
- Peleš, G. (1966). *Poetika suvremenog jugoslovenskog romana (1945–1961)*. Zagreb: Naprijed.
- Radulović, D. (2013). „U traganju za domom: „Crnogorska trilogija“ Dragana Nikolića“, u: *Godišnjak 2008/ 2013*. Cetinje: Matica crnogorska.

DRAGAN NIKOLIĆ'S *MONTENEGRIN TRILOGY*

Dragan Nikolić (Ozrinići, Nikšić, 1933 – Skopje, 2006) was a professor of literature, and from 1960 he was engaged in journalism as a correspondent for *Borba* from Skopje, and then the editor of *Naša borba* until its abolition. He was a member of the Matica Crnogorska, the Association of Independent Montenegrin Writers, the Montenegrin PEN Center and the Council of the Movement for Independent European Montenegro. He started working in journalism in Belgrade, and then continued his work engagement in Skopje. Nikolic was a correspondent for several television and newspaper houses on the territory of the former Yugoslavia. Until the end of his life, he was a columnist for the *Utrinski Vesnik*.

Zivko Nikolic, one of the most famous South Slavic screenwriters and directors (*Jovana Lukina* 1979, *Death of Mr. Goluz* 1982, *Miracle Unseen* 1984, etc.) managed to transfer the atmosphere from this trilogy to his cult films and series in an extremely creative way (*Djekna još nije umrla a ka' ce ne znamo* 1988, *Originals* 1995). Dragan was the co-writer of films with themes from Montenegrin life, together with his brother Zivko (*Beauty of Vice* 1986, *In the Name of the People* 1987, *Temptation of the Devil* 1989 and *Haunted Ship* 1991). In the work *Dragan Nikolić's „Montenegrin Trilogy“*, author Sofija Kalezić provides a critical-analytical review of three novels that marked the basis of Nikolić's novel opus: *Smoke*, *Houses* and *Ulište*, published by „Matica crnogorska“ in Podgorica in 2009.

Keywords: *novels, modernity, innovation, tradition, trauma, literature, trilogy*